

М.ІРЧАН

268235

ДРАМА

ЗАХІДНЯ
УКРАЇНА

М. ІРЧАН

ДВАНАДЦЯТЬ

ДРАМА НА 5 ДІЙ

ТРЕТЄ ВИПРАВЛЕНЕ ВИДАННЯ

НБ ПНУС

268235

„ЗАХІДНЯ УКРАЇНА“

КИЇВ - 1930

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українськ. Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

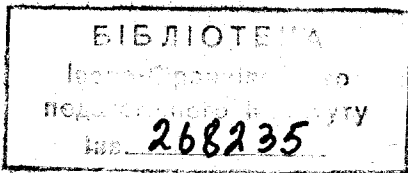
~~TK-1594~~

Київський Окрліт № 2287
ТРЕСТ „КИЇВ-ДРУК“
5 ДРУК ІМ. ЛЕНИНА
ЗОЛОТОВОРІТСЬКА, 11.
З. № 3661—5000—21/8 ар.—30

135805 B

БІБЛІОГРАФІЯ

ДІЯ ПЕРША:

В лісі, приготування до нападу.

ДІЯ ДРУГА:

Напад на панську економію.

ДІЯ ТРЕТЯ:

Зневіра і полон Мельничука.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА:

Смерть Івана Цепка.

ДІЯ П'ЯТА:

Суд в Чорткові і смерть Мельничука та Шеремети.

ДІЄВІ ОСОБИ:

- Мельничук Степан {
Шеремета Петро { керівники повстан-
Цепко Іван { ської ватаги
Бельський—сержант польської жандармерії.
Графиня Грохольська.
Зося—її дочка.
Ярослав—її син.
Шапульський—поміщик.
Ксеня—служниця графині.
Ясько—польський колоніст.
Каська—його жінка.
Єнджиховський—жандарм.
Василина—селянка.
Селянин.
Парубок із села.
Мати Шеремети—селянка.
Сержант.
Офіцер.
Вусатий пан.
Грубий пан.
Ксьондз.
Пані.
Дев'ять повстанців, польські жандарми.
-

ВІД ВИДАВНИЦТВА.

В п'єсі „Дванадцять“,—епізоді з ватагою повстанців проти польського панства—М. Ірчан дав малюнок з буття й визвольної боротьби західньо-українського (галицького) селянства в 1922 році. Того року Західня Україна палала в огні повстань. Десятки й сотні ватаг, подібних до цієї героїської дванадцятки, брали зброю до рук і вставали до боротьби за свою волю, незалежність і радянський лад. Часом ці невеликі ватаги росли, міцніли і перетворювалися на великі повстанські загони, що довго і вперто змагалися з польським імперіялістичним військом і клали голови свої за справу трудящих. Багатьом не судилося побачити цю справу здійсненою,—як Мельничук та Шеремета, —загинули вони в боях чи під розстрілом... Західньо-українське робітництво і селянство було на той час надміру виснажене подіями попередніх літ. Цісарський, австрійський уряд погнав і молодого і старого на війну під команду своїх генералів; 4 роки товклися імперіялістичні армії на невеличкій території Західньої України, виснажуючи та грабуючи людність; нарешті українські національшовіністи піддурили багато західньо-української молоді і втягли її в війну проти своїх же братів—робітників і селян Наддніпрянської України та Росії. Сотні тисяч люду західньо-українського загинуло за ці страшні часи—1914—1922 роки. Людність збідніла, занепадала економічно і підупала морально. Вона неспроможна була вести далі боротьбу і не встояла проти польського панства. Масові повстання придушувалося, самотні ватаги,—дрібні й майже беззбройні—героїськи гинули в цій нерівній боротьбі. Загинули й Мельничук з Шереметою, загинув і Цепко.

Автор коротко подає нам їхню історію. Надзвичайний суд в Чорткові засудив Мельничука і Шеремету на смертну кару, а шість повстанців на 5—6 років тюрми. 11 листопада 1922 року, на подвір'ї Чортківської тюрми, розстріляно Мельничука й Шеремету. Мельничук до останнього віддиху співав „Інтернаціонал“, а Шеремета вмер з вигуком: „Хай живе революція! Хай живе радянська Україна!“

У п'єсі автор, що добре познайомлений з історією цієї дванадцятки, вживає точно тих слів, що їх перед смертю говорили Мельничук і Шеремета.

Бажано, щоб перед виставою „Дванадцяти“ хтось коротко переказав глядачам історію цієї повстанської вагати ¹⁾.

П'єсу написано так що, за нестачою акторів, можна виконувати декілька ролей.

---

¹⁾ Докладну статтю М. Ірчана про історію дванадцятки найдете в літературно-громадському збірнику „Західня Україна“ (ДВУ, 1927 р.) під назвою „Червона повстанча дванадцятка“.

Ой, та зажурились стрільці червоні... *)

Муз. Романа Купчинського

Поважно

Барит.
СОЛО.

Ой, та за-жу-ри-лись стрільці черво-ні-ї як збруч рчку про-ходили

Хор (закритим ротом)

Хор

Хоч тільки на-ро-ду впа-ло за сво-бо-ду

ВСТО-Я-ТИ не бу-ло СИ-ЛИ СИ-ЛИ

*) Ноти до пісні у I дії п'єси.

ДІЯ ПЕРША.

Ніч. Галявина лісу. На сцені двох повстанців.

1 повст. І мокро скрізь, хоч стоячи спи.

2 повст. Хоч би одержу просушити...

1 повст. Здається вже ніколи не на-
гріюся.

2 повст. Осінь...

1 повст. Осінь, бодай вона скисла...

2 повст. Степан довго не повертає. По-
винен уже був бути тут...

1 повст. Може був і пішов?

2 повст. Не думаю. Блудить лісами,
як ми.

1 повст. І ліси ж, ліси.

2 повст. Мені все ще не віриться, що ми
вже на цьому боці.

1 повст. Вчорашня переправа через Збруч
вийшла така вдала! Вийти б тільки з цих лі-
сів. Цілий день ідемо, а кінця нема.

2 повст. Кінець уже є. Ось село.

1 повст. Тільки чи Якубчинці?

2 повст. Дід казав, що... Тихо. Чуєш?

(Надслухують)..

2 повст. Ні це мені вчулося...

1 повст. А вже третій день нам щастить.

2 повст. Щастить. Ніч—мати рідна.

1 повст. І ліс.

2 повст. І ліс...

(Далеко забрежали собаки).

1 повст. Щось дуже розгавкались. Може
військо там?

2 повст. Дідусь казав, що нема.

1 повст. Значить ми над ранком підемо?

2 повст. Над ранком. Погріємо панів. Як
то співається?

Будем драти, пане брате,
З контушів онучі...

1 повст. Аби швидше, бо дуже зако-
стенів.

(Знову загавкали собаки).

2 повст. Мабуть наші підсунулись під село.

1 повст. Хтось іде?

2 повст.—Хтось від села.

(Оба прилягають до землі і слухають).

1 повст. Йде.

2 повст. Приляж більше.

(За сценою легкий триразовий свист).

1 повст. Свої. (Свище).

2 повст. Петро?

1 повст. Може.

(Свист ближче).

Петро Шеремета (входить). Свисни ще раз, бо темінь, хоч око вибий.

1 повст. А-а-а. Петро!

Петро. Ви тут уже довго?

2 повст. Недавно. А де ж інші?

Петро. Несуть вечерю. (Свище три рази). Ледве нашли вас. Питьма страшна, на два кроки не видно.

1 повст. Вам легше, бо йшли доріжкою просто з села. А ми блудили лісом, мало очей не повиколювали.

(За сценою свист, йому відповідає Петро).

Чотири повстанці (входять). Ви?

Петро. А хто ж?

3 повст. Не виджу, хоч очі маю як кіт.

Петро (до 1 повст.). Степана не було?

1 повст. Нікого не застали.

Петро. Щоб тільки прийшов на час. Подержи но, друже, рушницю, хай розсвічу сірник. (Світить, дивиться на годинник). Дванадцята минула.

1 повст. А ми над ранком?

Петро. Десь біля третьої, як тільки прийде Степан з Іваном.

1 повст. Село далеко?

(3 і 4 повст. нишпорять по сцені, ніби шукають чогось).

Петро. Не дуже, але тут ми, як на другому світі. Ех! Хочеться мені крикнути так, на цілий ліс, на все горло. І сила відкись прибула. Що нам за біда хлопці! Що мокрі, за-

болочені і голодні? Але ж дорога наша—вітер один... Сьогодні ранком помчимось ще далі і сили наші прибудуть. А потім, потім хто знає...

1 повст. А хлопці кудись розлізлися.

Петро. Гей, товариші, куди ви?

3 повст. (повернувся на сцену). Хмиз збираємо.

2 повст. Хіба ж тут можна класти вогонь?

Петро. Невеличкий, хоч кости розігріти. Село в долині, ніхто не помітить. Ну, треба прилягти. (Прилягає).

4 повст. Маленьку ватру, як в полонині. І вечеряти треба...

1 повст. Не вечеряти, а обідати.

3 повст. Хіба не все одно?

1 повст. Люди назвали „вечеряти“ і ми так кажемо, хоч для нас однаково, аби їсти.

(Розкладають вогонь. На сцені видніше. Всі скупчуються довкола вогню).

2 повст. А буде що їсти?

3 повст. Хліб і сало.

1 і 2 повст. Го-го!

4 повст. Це якась бабуся подарувала. Дає і каже: „Гірка жовнярська доля і мій син десь пропав. Іжте на здоров'ячко“...

1 повст. Хай хоч довго поживе за це добре діло.

3 повст. Товаришу Петре! Вартового не треба?

Петро (як би збудився з задумки). Ні. Слухайте тільки, чи Степан з Іваном не йдуть.

(Всі, крім Петра, вечеряють. Їдять жадно і нагнуті над огнем).

3 повст. А ви не вечеряєте?

Петро. Не хочеться, може пізніше.

3 повст. А добре, тільки мало...

1 повст. Ти хотів би відразу багато?

2 повст. Добре, що й це в.

1 повст. Якби наївся дуже, то не пішов би над ранком до пана в гості.

4 повст. А піду, ще ніколи не був.

1 повст. Снідати будемо в дворі.

3 повст. За білим столом. По-панськи.

2 повст. Каву скажемо подати.

3 повст. І закуримо.

1 повст. Ой то-то закуримо. З стирти візьмемо вогню.

4 повст. Як би так швидше, та в наше село. Пан-гадюка. Порахуємо зуби.

3 повст. І ребра.

1 повст. Не буде часу рахувати. Зробимо цілий рахунок відразу.

Петро (мрійливо). Так давно це було, а видається, що місяців три-чотири. Вже три роки.

Голоси. А що?

Петро. Мені згадується відступ галицької армії за Збруч. Тяжко згадувати. Оцими лісами ми йшли. Боронили кожної п'яді землі перед галерчиками.

1 повст. Згадав старовину...

Шеремета. Ех, якби нам тепер хоч половину тої галицької армії, що 1920 року зрадила радянську владу і передалася на бік польської шляхти!

2 повст. Назбираємо ще, Петре. Незабаром і наша влада буде!

Шеремета. Не дутко це буде!. Такий сором, така ганьба! І подумати—чому? Тільки тому, що так захотілося кільком панкам-офіцерам? Ех, товариші! Ми ще слабі. Дозволяємо ще водить себе на мотузці.

1 повст. Не всі, Петре.

Шеремета. Що не всі? Хто—ви, я і ще сотень дві? Цього мало. Мільйони все ще гнуть голови в ярмі.

(З лісу доноситься триразовий свист).

1 повст. Це напевне Степан!

2 повст. Або хлопці з вечерею. (Відсвітує). (Входить двоє повстанців з клунками. З ними парубок).

7 повст. Ось і вечеря. Роздобули на всіх.

Шеремета. Це гаразд, бо й ми роздобули. Залишіть для Степана і інших товаришів.

З гурту. Звичайно, залишимо.

(Всі присідають, дехто їсть).

7 повст. А оце (на парубка) наш провідник. Прийшов із нами з села;

Шеремета. Чудово. Присядьте, товаришу. Розкажіть!

Парубок (присідає). Розказувати є чого, та не знаю тільки, що саме.

Шеремета. Ви з Якубчинець?

Парубок. З Якубчинець.

Шеремета. Якже там? Є польське військо?

Парубок. Ні, немає. В економії всього 5 жандармів. Бояться вас, як чортів. А 8 кілометрів відсіль, в Скибинцях, стоїть ескадрон польської кавалерії, але цими болотами вони не можуть рушити з місця.

Шеремета. А як селяни?

Парубок. Селяни, як селяни, — звичайно проти панів, але самі не наважуються. Будемо допомагати, кажуть. Аби сила...

(З лісу знову триразовий свист).

Шеремета. Це вже напевне Степан та Іван. (Відсвистує). Підіть хтось проти них.

(Один повстанець виходить, свище. Шеремета встає).

2 повст. Ніч дуже темна, та ще в лісі.

Мельничук (входить і веде за руку Цепка. За ним 3 повстанці). Веду вам сліпця з паличкою.

Шеремета. Кого?

Цепко. Ха! Це він про мене. Очі в мене як в курки. Хоч заріж, а поночі не бачу.

Шеремета. Ну? Як там?

Мельничук. Нічого, все гаразд.
1 повст. Присідайте, вечеряйте.

(Повстанці, що прийшли з Мельничуком, долучаються до гурту, вечеряють. Напереді сцени Шеремета, Цепко і Мельничук).

Мельничук. Цепко підняв ціле село в Борщівському.

Шеремета. Як то підняв?

Мельничук. Не знаєш Івана? Прийшли в село, виліз на діжку і давай до народу промову. „Товариші селяни!—каже.—Так і так! Ми, червоні повстанці, прийшли допомогти вам прогнати панів! Встановити робітничо-селянський лад!“

Цепко. Ну, ну, трохи не так...

Мельничук. Одним словом—підняв село! Ми з села, а економія запалала з чотирьох боків.

Шеремета. Це розумію. Давай, хай стисну руку!

Цепко. Тисни Степанові, він учив їх як робити.

Шеремета. Ха-ха! Тепер я не знаю, кому тиснути?

З гурту. Тисніть обом!

Мельничук. Ну, жарти набік. Що нового у вас?

Шеремета. О третій по півночі йдемо на Якубчинці. В нас є товариш з цього села.

Мельничук. А в селі як?

Шеремета. П'ятеро жандармів,

Мельничук. Тим краще... Болять ноги, Цепку?

Цепко. Болять...

Шеремета. Треба відпочити, бо хутко в дорогу. (Сідає теж, із ним і Мельничук. Палять цигарки).

З гурту повстанців. Чув я, неначе в Бережанському повіті ми повинні злучитися з другою ватагою повстанців.

— Побачимо!

— Кажуть, зараз багато пішло таких ватаг по Галичині, як наша... Хутко вже з'єднаємося в наше червоне військо!

Мельничук. А я сьогодні так думав: нас дванадцять, як апостолів, а наш Іван, це — Іван Золотовустий. Ха-ха-ха!

Цепко. Спи краще, Степане.

Шеремета. А холодно, як на Сибіру.

Цепко. Осінь...

Мельничук. Так, осінь. Жовтень. Червоний галицький жовтень!

(Павза).

Цепко. Нічого, Степане, великого ми не зробимо. Бо й що може зробити 12 чоловік з одним кулеметом?

Мельничук. Зробити можемо багато! Я вірю в масове повстання!

Цепко. Ти щаслива людина, Степане. Але не забувай, що ще тиждень такого життя і ми не витримаємо: пропадемо!

(Лягає, повільно засипає).

Мельничук. Поки пропадемо, багато де чого встигнемо зробити.

(З гурту повстанців виривається тиха, хорова пісня. „Ой та зажурились“... Спершу декілька голосів, потім більше).

Шеремета (повернувся до повст.). Ей, товариші! (Пісня вривається).

Не забувайте, що ми не вдома!

З гурту. Та ми тихенько.

Шеремета. Все одно.

Парубок. Та ні, товаришу! Боятися вам нічого, я знаю добре. Село далеко, в цей час в ліс не заженете ніякою силою польського жандарма. Хоч і кричть, то ніхто не прийде.

Мельничук. Хай співають: боятися, дійсно, нічого. Ану, товариші, всі разом, тільки неголосно.

Гурт повстанців:

Ой та зажурились стрільці червонії,
Як Збруч річку проходили...

Хоч скільки народу впало за свободу,
Встояти не було сили... (2 рази).

Ой та зажурились стрільці червонії,
Стали дрібні сльози лити...

Буде пан проклятий батьками орати,
Матерями волочити... (2 рази).

(Бадьоро маршовий темп).

Гей, не тішся, враже, що до Збруча ваше!
Ще живе стрілецька слава...

Вернуться ще тії стрільці червоні,
Задрижить тоді Варшава! (2 рази).

Мельничук. Е-е-ех! І дрижала Варшава!
В 20-му році наш курінь „червоної калини“,
одинокий з галицької армії в червоних лавах,
добував Замостя, Грубешів, боронив Новго-
род-Волинський!

Парубок. Жаліють тепер ті, що послу-
хали петлюрівських агентів і зрадили робіт-
ництво. На власній шкірі відчули свою по-
милку...

Шеремета. Пізно спам'яталися.

Парубок. Краще пізно, як ніколи.

Мельничук. І це правда. Але нам немає
часу на балачки, товариші. Не забуваймо, що
нас чекає в панській економії... сніданок.

(Повстанці сміються).

Мельничук (підводиться). Ну, товариші!
Час в дорогу. Доки дійдемо, доки познаймо-
мося з маєтками графа Грохольського, то й
третя буде. (Повстанці встають). Цепку, Цепочку!
Заснув сердега. Вставай, друже, час в гостину
до пана графа.

Цепко (ліниво підводиться). А страх як хо-
четься спати!

Мельничук. Готово?

Повстанці. Готово!

БІБЛІОТЕКА

Івано-Франківського

педагогічного інст.

№

268235

Мельничук. Ви товаришу з села, йдїть зі мною попереду. Мені треба дещо розпитати вас, та й дорогу ви знаєте.

Парубок. Гаразд, товаришу.

Шеремета. Тільки сміливо, товариші! В економії всього п'ятеро польських жандармів.

Мельничук. А хоч би й 50? Дурниця! Ну, в щасливу дорогу. Як то в нашій пісні?

Гей, не тішся, враже, що до Збруча ваше,
Ще живе стрілецька слава...

(Повстанці долучуються до пісні).

Вернуться ще тїї, стрільці червонїї,
Задрижить тоді Варшава. (2 рази).

(З півголосною піснею виходять).

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА

(Середина розкішно прибраної кімнати в дворі графа Грохольського. Двері: ліворуч, праворуч і середні—вхід з надвору. Між цими дверми і лівим кутом, на стіні, телефон. На столі засвічена лампа).

Бельський (озброєний шаблею і револьвером, без шапки, стоїть біля телефону і говорить) Зовсім спокійно. Так зовсім спокійно, пане ротмістре. (Слухає). Ні, ні, це неправда, пане ротмістре. Неправда. Ми ближче, а нічого не чули. Спокійно. Так спокійно. (По хвилі). Пан граф? Нема, виїхав. Є тільки вельможна пані з дітьми. (Слухає). О, дуже навіть! Я тому мушу тут днювати й ночувати з одним жандаром. І зараз не сплять, світять у всіх покоях. (Слухає). Ха-ха-ха-ха. Звичайно, цивільна публіка. Ясно... (Слухає). О ні, прошу спати спокійно, якби щось, я по-телефоную. Недалеко до ранку. Ну так. (Слухає).
(З ліва входить Ксенька, позіхає, дивиться на Бельського, потім кладе на стіл срібну підставку з вином і jde біля дверей).

Бельський (далі говорить). Розумію, пане ротмістре, розумію. Пішки тяжко пройти цими малопольськими болотами, а не то кіньми про-

їхати. (По хвилі). Ну так, для постраху. Розумію. Хлопи, пане ротмістре? Мовчать. (Слухає). О! ніколи в світі. Вони не поважуться виступити. (Слухає). Ні, якби щось, то я... Так... Добраніч, пане ротмістре. Слуга послушний. Честь!..

Ксенька. Пан хотіли вина? (Позіхає).

Бельський (підходить і щипав за лице). І вина і ще щось... (Хоче обняти).

Ксенька (виривається). Пустіть!

Бельський. Ну, Ксенько, напийся зі мною... (Обнімає її).

Ксенька. Ой пустіть, пані не сплять, будуть гніватися... Пустіть, пане, бо крикну. Ой...

(У вхідні двері голосний стукіт. Бельський пустив Ксеньку і вона, позіхаючи, скоро пішла ліворуч).

Бельський. Прошу!

Жандарм (входить, по-військовому здоровить)

Бельський. Надніс тебе чорт. Ну?

Жандарм. Нічого, спокійно.

Бельський. Говорив з ким?

Жандарм. Був в селі, ніде ні душі.

Бельський. Не чув, нічого, значить? Пан ротмістр Кшивульський зі Скибинець телефонував, що десь близько банда.

Жандарм (злякався, тихо). Я... я не знаю.

Бельський. І побілів же каналія! Це має бути страж Речі Посполитої? Ну, ну, налякав і годі. Піди на станицю і приведи з собою ще трьох: Яворського, Кендзерського і Цвечка.

Жандарм. Слухаю, пане сержанте.

Бельський. І не бійся, я жартував.

Жандарм. Слухаю, пане сержанте. (Вийшов).

(Дзвонить телефон).

Бельський. Гало! Хто? А-а-а! Цілую ручки ясновельможної пані. Прошу? Так, так. Сержант Бельський в Якубчинцях (Слухає). Ну, пан ротмістр, лицар, прошу не турбуватися, що він спить. За це його вулани не сплять. (Слухає). І вулани сплять? Ну, нічого. Ніяких банд нема, ясновельможна пані, а якби й були, то не посміють підійти до вас. Банди, ясновельможна пані розбігаються на один постріл! (Слухає). Але ж звичайно, я тут, з 4-ма жандармами і спокійнісенько сплю. Слово чести, ясновельможна пані. Говорю з ліжка, дзвінок розбудив мене. (Слухає). О, це нічого, служба. Прошу дуже. Дякую. Цілую ручки ясновельможної пані. Цілую ручки. Слуга покірний. Цілую ручки... (Відложив трубку, плюнув у бік). А щоб ти здохла!

Графиня (що стояла на порозі правих дверей при кінці розмови сержанта. Бліда перелякана, змучена).
З ким говорили, пане Бельський?

Бельський (побачив її). Цілую ручки вельможної пані графині. З панею Грешковською в Скибенцях.

Графиня (сідав в фотель, Бельський за стіл).
В них що?

Бельський. Нічого, вельможна пані, спокійно. Та взагалі я не знаю чого так турбуватися і мучити себе. Ось вельможна пані бліді, не виспані, а тим часом це зовсім не потрібне. На це ми, щоб не спати, а панство—прошу дуже...

Графиня. Пане Бельський, не кажіть. Як тут спати? І—я ніколи не забуду йому...

Бельський. Кому?

Графиня. Графові. Сам поїхав, а нас залишив в цій Азії. Хто нам заручить, що сьогодні, або завтра всіх нас не виріжуть тут бандити?

Бельський. Я вельможна пані!

Графиня. Вірю, пане Бельський, але знаєте, як тяжко для ніжної безборонної жінки жити серед таких небезпек. Довколо хлопи, хлопи і хлопи! Мовчазні, непривітні, злі.

Бельський. Але ж вельможна пані, хлоп наш хоч бидло і хам, але добрий. Він любить панство.

Графиня (іронічно). О! Дуже любить!

Бельський. А до того є тут влада, 8 кілометрів відси пан ротмістр Кшивульський з ескадроном.

Графиня. І десь близько Мельничук?

Бельський. Мельничук? (Встав і дивиться на неї).

Графиня. Ще о 10-й годині напівроздягнений пригнався на коні пан Шапульський з Борщівського. Ледве утік з життям.

Його двір спалив сьогодні той самий Мельничук.

Бельський (задуманий ходить). Мельничук? Гм... Мельничук. Чув, чув, Мельничук... (Раптово повернувся, вдає спокійного). Дурниці, вельможна пані! Все дурниця! Вони палять там, де нікого нема. А тут—я!!

Графиня. Я вас прошу, пане Бельський. Як тільки зійде сонце, прошу відвезти мене до Заліщик. Я не можу. Дочка лежить напів жива, син, як би зійшов з розуму. Я їду до Львова. Не можу довше. Не можу!..

Бельський. Ну добре, даю слово польського жандарма вельможній пані. Вранці відвезу. Зараз (дивиться на годинника), зараз третя, значить за 3 або 4 годині найпізніше. Прошу приготувитися, хоч ще раз запевняю—нема чого боятися. Ми, вельможна пані... (В цій хвилині праворуч за сценою чути розпачливий жіночий крик. Графиня злякано встала, Бельський спішно витягнув револьвера).

Графиня. Пане Бельський!

Бельський. Що за крик?

Графиня. Пане Бельський!.. Зося!..

(З правих дверей вбігає перелякана Зося).

Зося. Ой, там... (Кидається до матері).

Бельський. Що сталося?

Зося. Бачила! Хтось добирається до вікна.

(Входить Ярослав з револьвером в руках).

Бельський. Не може бути!

Ярослав. Я нічого не бачив, хоч був в тій же кімнаті.

Зося. Я бачила...

Бельський. Може ясній панні привиділося?

Ярослав (глянув праворуч). Хтось іде...

Зося (кричить). Ай, мамо! (Ховає обличчя).
(Бельський і Ярослав чекають з револьверами).

Шапульський (входить). Чого такий крик, панство?

Графиня. Пане Шапульський, нічого не бачили?

Шапульський. Нічогосінько.

Бельський. Ясна панна говорить, що хтось добирається до вікна.

Шапульський. Я... я нічого не бачив.

Зося. Пан були там і тепер?

Шапульський. Тільки що, панно Зосю.

Графиня. Бідна дитина. Ну, заспокойся.

Зося (тулиться до матері). Боюся, мамо! Ох, як страшно. Креси, креси! Ніколи більше не приїду...

Бельський. Я перегляну... (обережно йде праворуч).

Ярослав. Я з вами.

Графиня. Славку!

Ярослав. В мене револьвер. (Йде).

Шапульський. І часи ж, зовсім, як би читав Сенкевича „Огнем і мечем“...

Графиня. Щоб швидше ранок, утічу.

Шапульський. Я з вами. І що це за держава, що не може забезпечити своїм обивателям спокою і життя? З діда-прадіда працювали ми на цій нашій землі, жили тут, вмирили, а тепер чисте 18 століття! Історія, пані графине повертається назад...

Бельський (вертає з Ярославом). Нема нічого, вельможна пані. Я переглянув все. На всякий випадок зателефоную до пана ротмістра.

Графиня. Телефонуйте, телефонуйте! (Бельського всі обступають біля телефону).

Бельський. Гальо! Гальо! Гальо! Сплять каналії. Гальо! Гальо! Скибинці! Гальо! Хто? Я прошу пана ротмістра. Розбудіть, справа важна! (По хвилі). Якубчинці, сержант жандармерії Бельський. Так. Нічого, розбудіть. (До всіх). Не хоче будити, бестія!

Графиня (підступає до телефону і кричить в трубку). Прошу розбудити і сказати, що графиня Грохольська просить!

Бельський. Гальо!—Добре. (Чекає—до всіх). Я думаю, хай на всякий випадок пан ротмістр прише хоч пів ескадрона. Я скажу йому неправду, швидше више вуланів.

Графиня. Скажіть, що в селі вже банда.

Бельський. Я знаю, вельможна пані. Гальо! Кланяюсь пану ротмістру. Біда! В селі банда, мої люди б'ються з нею. Прошу хоч пів ескадрона. Так—так. Банда! Банда, пане ротмістре! Мельничук якийсь. Прошу? (Слухає).

Ну, пане ротмістре, це не можливе, до ранку ми не видержимо, нас виріжуть жлопи...

Графиня (говорить тремтучим голосом в трубку). Пане ротмістре, тут графиня Грохольська... я прошу...

Бельський. Прошу? Тільки пів ескадрона, пане ротмістре. Пів ескадрона! Бандитів не багато, всіх двадцять (слухає). Але ж до ранку ще кілька годин, ми не вдержимося без вашої допомоги. (Слухає). Я в імени права Речі Посполитої Польської прошу вас, пане ротмістре... (До присутніх). Скандал! Боятися вночі їхати... (В телефон). Вже в дворі, пане ротмістре... Стріляють...

Зося (Ховає обличчя на мамині груди). Ай!..

Бельський. Я, ясна панно тільки лякаю ротмістра... (В телефон). Гальо! Гальо! (До всіх). Вже не відзивається, псякреф! (В телефон). Гальо! пане ротмістре! (Дзвонить, слухає і тривожно заявляє). Телефон перерваний. (Прилягає до рурки). Гальо!

(Всі тісно обступають його. В цей час тихо з правих і лівих дверей висуваються рушниці, потім повстанці.

Ніхто не бачить їх, бо всі заняті телефоном).

Бельський (кричить). Гальо! Гальо!

Повстанці (з обох боків в один голос). Гальо.

(Всі раптово оглянулися і остовпіли. Бельський повернувся ліворуч і не бачить, що повстанці стоять і з правого боку за його плечима).

Бельський (направляє револьвер ліворуч). Руки вгору!

Шеремета (праворуч за плечима). А куди ноги?

Бельський (оглянувся, побачив наведені рушниці і за собою, кинув на землю револьвер). Па... панове! Ми безборонні жінщини...

Мельничук (виходить на середину). Попро-симо всіх на право. Сідайте, будь ласка. Будь-те як дома.

(Всі пани перелякані на смерть, напівсвідомо підходять до канани і безвладно сідають рядом, задивлені на по-встанців).

Графиня (силкується посміхнутися). Може па-нам вина?

Мельничук. О-о-о! Шляхетська гостин-ність!

Графиня. Пан може Мельничук?

Мельничук. Може Мельничук. Заспо-койтеся (До постанців). Так що ж, товариші?

Шеремета. Сам знаєш...

Мельничук. Перешукайте світлиці!

Бельський. Пане капітане, я думаю, що пан капітан...

Мельничук (на сержанта). А цього з нами...

(Повстанці відходять в праві і ліві кімнати. Двоє по-встанців переглядають кімнату на сцені).

Мельничук (на Шапутьського). А це хто та-кий? Пан граф?

Графиня. Ні, граф виїхав.

Шеремета. Шкода.

Графиня. Це мій... мій брат...

Мельничук (на Ярослава). А цей?

Графиня. Мій син, студент краківського університету.

Ярослав. Я тільки приїхав, пане капітане...

Мельничук. Я не капітан і не пан, а просто людина.

Графиня. Пан капітан інтелігентна людина.

Мельничук. Може не менше вас, графине, але, як бачите, крешемо крісами¹⁾, „креси“ ваші...

Зося (що весь час тулиться до матері). Пане капітане, що ви зробите з нами?

Мельничук. О-го-го! Як бачу, ви панночко, стривожені. Соромтеся. У вас же пливе блакитна шляхетська кров. Товариші, переведіть їх в другу кімнату і стережіть. Нам треба дещо порадитись.

Графиня (ласкаво). О! Прошу дуже, пане капітане, ми радо перейдемо.

Мельничук. Забуваєте, жінко, що ви в нашому полоні. Не ви перейдете відсіль, а ми вас „перейдемо“...

(входить три постанці і приводять 4 розброєних жан-дармів).

Повстанець. Всі, як були, товаришу Петре.

¹⁾ Кресами прозивають поляки українські землі під Польщею. Кріс, це рушниця.

Шеремета. Тільки чотири?

Повстанець. Більш не було.

Шеремета (до Бельського). Скільки ви мали жандармів?

Бельський. Чотири і я.

Шеремета. Шкода, що так мало. А пан ротмістр таки не поспішив на поміч?

Бельський. Пан ротмістр боїться панів...

Шеремета. Панське геройство! Переведіть їх, товариші, в другу кімнату.

(Повстанці виводять всіх панів і жандармів).

Шеремета. Що тепер?

Цепко. Що ж? Просто з мосту, як то кажуть. Економію з димом.

Мельничук. Ясно.

Цепко. По селу розкидати наші відозви і доки сонце зійде—в ліси.

Мельничук. Це все?

Цепко. Не забуваймо, що ескадрон кавалерії відси тільки 8 кілометрів і ротмістр повідомлений про нашу присутність, а перерваний телефон тільки потвердить це.

Мельничук. Що ескадрон не виїде сюди швидше, як о 7-ій ранком, на це я даю голову. А щоб краще забезпечитися, є рада. Ти, Цепочку, був колись телефоністом в святої пам'яті галицькій армії. Піди, будь ласка і злучи перерваний телефон.

Цепко. З великою охотою. (Виходить).

Мельничук. А я зараз. (Виходить ліворуч).

Шеремета (Курить, проглядає книжки).

Мельничук (входить, з ним Бельський і один повстанець). Так, ось що, пане жандарме! Зараз же будете говорити з ротмістром в Скибинцях те, що я вам скажу.

Бельський. До послуг пана капітана.

Мельничук. Не капітань, бо...

Бельський. Служаю.

Цепко (входить). Готово.

Мельничук (до Бельського). Повідоміть вашого ротмістра, що ми розбиті, в селі спокійно. Нас було 4, один убитий, три утікли...

Бельський. Слухаю.

Мельничук. Заспокойте його. Як тільки одно слово не так—куля в лоб! (Витягає револьвер і стає біля Бельського).

Бельський (дзвонить). Гальо! Гальо! Тут сержант Бельський. Так. Якубчинці. Прошу пана ротмістра до телефону. А, пан ротмістр?

Мельничук (півголосом диктує). У нас спокійно.

Бельський. У нас спокійну, пане ротмістре. Прошу? Ну, слава богу...

Мельничук (як вище). Бандити розбиті.

Бельський. Бандити розбиті. Розбиті. Так, р-о-з-б-и-т-і. Три вбиті...

Мельничук. Один убитий, три втікли...

Бельський. Пардон—було всіх чотири, пане ротмістре. Один з них убитий, три втікли. Чи свої? (Оглянувся на Мельничука).

Мельничук. Чужі.

Бельський. Чужі, пане ротмістре. Відійшли в...

Мельничук. Певно за Збруч...

Бельський... в східньому напрямі, за Збруч. Ну, так. Безпечно.

Мельничук. Хлопи помагали бити.

Бельський. А хлопи, пане ротмістре, помагали бити бандитів. Т-а-а-к, хлопи! (Слухає). Зовсім безпечно. До побачення.

Мельничук. О 8-ій вранці буду у вас.

Бельський. О 8-ій вранці буду в пана ротмістра. Так. В Скибинцях. І розкажу точно, Слуга, пана ротмістра. Честь! (Відзвонює).

Мельничук. Ну, добре. (До повстанців). Відведіть назад.

Бельський. Я прошу, пане капіт... пане сетніку...

Мельничук. У нас немає чого просити. Вийдіть! (Повстанець виводить Бельського ліворуч). Значить, сміливо можемо господарювати тут до 7-ої ранку. Погоня, як буде, то в другий бік, до Збруча.

Петро. Що робити з усіма цими панами?

Мельничук. Розстріляти.

Цепко. Знаєте, яюсь той...

Мельничук. Тільки Цепку, без настроїв. На мітингу ти, як лев, а прийде до діла—поет.

Шеремета. Пана жаліти не треба, бо в пана нема серця. Якби на нашому місці був пан, то він ані хвилинки не думав би, що зробити з нами.

Цепко. Та я не проти цього... Все це я розумію, Степане. Але все ж жінок відпустити. На чорта їх розстрілювати?

Шеремета. Їх можна. Хай розкажуть іншим панам, що вже загорілося повстання.

Мельничук. Згода! Ну, ми не тратимо часу. Гроші, що знайдені тут, треба заховати,— вони пригодяться для дальшої праці. А всі дрібниці з срібла і золота роздамо в найближчих селах селянам.

Шеремета. Гаразд. (Входить до лівих дверей). Виведіть їх! (До Цепка). А ти, Іване, скажи декілька слів отим паням—хай знають і іншим перекажуть.

(Повстанці приводять усіх панів і жандармів).

Мельничук. Отже, з вашої економії, графине, через пів години буде руїна.

Графиня. Змилуйтеся! Праця ж!

Мельничук. Праця! Та не ваша!

Цепко. Свійому графові і панові ротмістрові і всім панам перекажіть, що у вас були в гостях червоні повстанці—курінь смерті!

Зося. (Ховається біля матері). Їзус, Марія! Мамо!

Цепко. Але зятяйте і переказуйте своїм дітям з роду в рід: земля це не ваша! Доки ви будете на ній, доти не буде спокою! Годі вже визискувати людську працю! Поласували.

Графиня. Пане ласкавий, ми не винуваті, це влада...

Цепко. Ваша влада—це ви! Навіть ви, перелякана жінко, і ось цей, і цей, і цей! За вами панство цілого світу, з нами нікого. Ми самі! Робітники і селяни, що вже сотні літ точимо свій піт на вас. Урвався нам терпець. Більше вам нас не катувати.

Бельський й. Нам наказують, ми слухаємо.

Мельничук. Ну, пора! Розкажете, жінко, все це своїм панам у Львові і Варшаві. Та не забувайте тільки, що ми пробиваємо дорогу іншим. За нами мільйони скрізь, навіть у вашій Варшаві.

Шеремета. Тільки не панів. Виведіть їх!

(Повстанці хочуть виводити).

Графиня (плаче). А син мій, ласкаві панове?! Син!?

Бельський й (зложив, як до молитви руки). Пане капітане (впав навколюшки). Пощадіть нас!

Шапульський й. Панове, я...

Ярослав (плаче на грудях матері). Панове!..

Мельничук. Виведіть!

Шеремета. Підпалюйте економію! Жінок відпустити, всіх панів...

(Повстанці силою тягнуть панів).

Графиня (виривається до Мельничука). Помилуйте! І у вас є матір!..

Мельничук. Нема! Нічого нема. Ідіть! (Повстанці виводять всіх). О, будьте ви прокляті!

(Виходить. Сцена порожня. На дворі кілька пострілів).

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ

Ліс. День. На сцені Мельничук, Шеремета, Цепко і 7 повстанців. Хто лежить, а хто спієрся на рушницю. Всі змучені, схудлі, неголені.

Мельничук. Справа надто великої ваги. В нашій праці цього не сміє бути.

2 повст. Що ж тут рішати? Ми розуміємо, але ж довше не можемо.

1 повст. Ми таки люди.

3 повст. Утікаємо, як сполохані зайці перед хортами! Ніде приклонити голови. Босі, голодні, перемоклі!

1 повст. Патрони у нас кінчаються. У вчорашньому бою ми вистріляли всі набої до кулемета.

2 повст. Куди ж далі? Осінь, ліси рідшають, по п'ятах наступає польське військо. Вчора втратили ми двох товаришів. Що ж буде, як хтось з нас захворіє в цих лісах? Я питаю, що буде?

Мельничук (по хвилі). Як я захворію, то попрохаю когось з вас, щоб застрелив мене і залишив в лісі.

2 повст. Не кожний так захоче. Не всі такі.

Шеремета. Це правда, товариші! Що могли—зробили.

Цепко. Що ж, по-твойому, робити?

Шеремета. Що робити? Тікати по домівках, або за Збруч на Україну. Рушниці і кулемет закопати, а при собі, на всякий випадок, залишити револьвери.

1 повст. Це правда! Треба тікати! По домівках!

2 повст. За Збруч, на Україну! Під робітничо-селянський уряд!

Мельничук. Ні товариші! Я не погоджуюся з вами.

1 повст. Ти не хочеш погодитися із тим, що очевидно...

Мельничук. Я не погоджуюся! Говорім, щиро. Коли ми повставали, то хіба йшли розкошувати? Ми не опришки, не розбійники—ми революціонери! Ви лякаєтеся польського війська, що переслідує нас? Але ж ви забуваєте, що ми сильніші за нього. Ми в кожній хаті, в кожному селі маємо, як не спільників, то щирих прихильників, а польське військо має лише ворогів. Воно в чужій, загарбаній країні! Воно несе на багнеті смерть і панську владу!

Шеремета. Прийде час, що ми будемо ще дужче потрібні тут, але тепер ми нічого зробити не можемо. Годі!

1 повст. Наша праця скінчена.

Мельничук. Не скінчена, товаришу, а почата!

Шеремета. Так що ж по-твойому робити нам?

Мельничук. Не утікаймо зневірені за Збруч, спаливши дві-три економії. Коли зброя вже нам непосилі, зложім її і працюймо підпільно, як комуністи враз з тими робітниками й селянами, що вже стали в лави борців. Я з вами не піду! Моя мета переправитися через Дністер на Покуття, а потім в Карпати і там далі боротися проти панів. Хто піде за мною, товариші? (Мовчання. Повстанці переглядаються, кашляють). Ніхто?

З гурту. Я.

І я.

Мельничук. Два.

З гурту. Я теж.

Мельничук. Три. Більш нікого?

З гурту. І я піду.

Мельничук. Чотири. Ще хто? (Мовчання).

Цепко. Дорогий і любий Степане! Зворушив ти мене, друже. Але пробач, що скажу правду в очі: твої пляни безумні. Я не зневірений, я тільки кажу, що своє завдання ми виконали найкраще. Йшли ми не викликати масове повстання, а тільки перешкодити панам в насильних виборах та зазначити, що на їх терор, ми теж вміємо відповісти масовим терором. На масовий виступ ще прийде час! Безумно буде віддаватися в руки ворога, коли...

Мельничук. Переконувати мене не треба, Іване. Постріляють нас—то постріляють тіла, закопають в землю м'ясо з кістками, а діла залишаться для поколінь.

Цепко. Значить, ти таки залишаєшся?

Мельничук. Залишаюся.

Шеремета. Степане!

Мельничук. Я сказав. Вночі вже я буду на тому боці Дністра.

Шеремета. Що ж, твоя воля. А нам, товариші, час в дорогу. (Повстанці встають). Так бувай здоровий, Степане. Хай мрії твої здійсняться. Поцілуємося?

Мельничук (усміхається). Краще міцно стиснемо руки. Ось так. Привітай усіх наших. А патрони, які ще маєте, залишіть нам. Заберіть, хто залишається. (Повстанці передають одні одним патрони).

Цепко (подає руку). Прощай друзяко. Де і коли побачимось?

Мельничук. На барикадах львівських вулиць.

Цепко. Якби! Чи доживемо?

Мельничук. Мусимо! Вірю в це так, як в те, що ти комуніст! (До повстанців, що йдуть). Прощайте, товариші і не згадуйте лихом.

Повстанці. Всього кращого! Не забудемо! (Прощаються з повст. Мельничука, потім ідуть).

Мельничук. Не виходьте хутко з лісу! Прощавайте! (Дивиться їм в слід. По хвилі відвернувся). Пішли. Та-а-к... Скільки нас? П'ять.

Доволі. Голодні ми, але в селі печуть для нас хліб.

Повстанець (глянув убік). Хтось іде! (Всі нахиляються). Селянин, бо з сокирою в руках.

Мельничук. Покличте його сюди. (Один постанець пішов). Нам треба розпитати дорогу до Дністра. (Входить селянин). Здорові були, дядьку. А відкіля ви?

Селянин. Таже ж Сиротинець.

Мельничук. В селі не бачили польського війська?

Селянин. А бог святий знає. Пішов ще вранці в ліс, а тоді не було.

Мельничук. У вас пан є.

Селянин. Був, але нема. Утік, гадюка, як оце загуляли повстанці. Жандарів прийшли і повбивали, а економію спалили в білий день.

Повстанець. І не знаєте хто?

Селянин. Бог святий знає, ми люди темні, одне чуємо, друге не дочуваємо. Кажуть, що той, та отой, але ніхто не піймав. Було військо, забрало всіх хлопців і... мого Михася. Кажуть, суд буде. Та хай судять, тільки й роботи в них. Так не раз станемо й думаємо: ба чи то вже по війні, чи ще ні?

Мельничук. Ще ні, дядьку. Бачите, що й ми з рушницями,—панів б'ємо.

Селянин. Помагай вам біг, хлопці.

Мельничук. А скажіть нам, куди найближче до Дністра?

Селянин. Підете просто ось так! (Показує рукою). Потім,—потім лісом, яром, через Гринківці, опісля ось так (вліво), та ще так на Крилівці і просто. А там, де хрест, звернете ось так, обійдете болота і підете так і вже Дністер.

Мельничук. Але ви нам скажіть, щоб не йти селами.

Селянин. А-а-а! Не селами. Так і кажіть. Йдіть просто, як отой дуб. Бачите? Просто! Обійдете наше село, вийдете за один горб, потім за другий, трохи лісом, трохи полем, та й знов на горб, отак (показує) і вб'ік ось так, а там вже допитаєтеся. Світ не далекий.

Мельничук. Спасибі за пораду. Нікому не кажіть, що бачили нас тут. І Михасем не журіться,—випустять. Панам добра не буде, виб'ємо всіх як на Україні.

Селянин. Святились би ваші слова. Бо біда з тими панами й жандармами, жити не дають. Все давай та давай, а самі хоч би на сміх що дали. Але забалакався я, а стара... Ой і злюща ж, не дай бог вам... Та що я... Бувайте здоровенькі! (Виходить).

Повстанці. Будьте здорові!

Мельничук. А я в село за хлібом. Двоє зі мною, ми хутко назад. (Відходить з двома повстанцями).

4 повст. Чудний той Степан. Як говорить, то аж іскри з очей сипляться. І відважний,

як чортяка. Вчора поляки лізуть, наші почали утікати, а він захопив мене, всадив під паху кулемет і як посіяв,—град один.

5 повст. Ти думаєш, я чого не пішов з Петром? Жаль було Степана. Він як говорив, я й подумав: братіку рідний, та з тобою я радо й помру...

(За сценою коротка—густа перестрілка і віддалені крики).

4 повст. Хіба поляки?

5 повст. Невже це на наших? Біжим в село! (Постріли стихли). Перестали. Хто ж це міг бути?

(З правого боку висувається польський офіцер і вояки).

Офіцер. Ані з місця!

4 повст. (оглянувся). Стріляй!

Офіцер (ловить за рушницю). Не смій! (Вояки миттю разбрюють повст.). Ось де вони вилежуються. (До вояка). Юзек! побіжи в село, приведи всіх. (Вояк пішов). Де інші? Говори хаме! (Б'є по голові повст. нагайкою). Вас було більше. Закувати! (Повстанців заковують), Бестії! В банди йдуть, робити не хочуть! Пся крив хлоп! (Б'є. Двоє вояків вводять Мельничука і ще одного повстанця. В Мельничука на чолі кров). А-а-а! Ось вони! Хто командир?

Мельничук. Я!

Офіцер. Називаєшся?

Мельничук. Степан Мельничук.

Офіцер. (Відступає на крок). Мельничук? А-а-а! Мельничук! Відкіля?

Мельничук. З П'ядик, Коломийського повіту.

Офіцер. Де інші, вас було більше.

Мельничук. Переправилися через Дністер.

Офіцер. Хам! Бандит! (Б'є по голові). Со-вітів захотілося? Цілий тиждень женуся за тобою. Але маю, маю! Прикладами їх! (Б'є пов-станців). Це за економію, за пана Березовсько-го, за сержанта Бельського, за Україну! За совіти! Бийте, бийте, чого стали! (Вояки б'ють всіх повст. прикладами і звалюють на землю).

Мельничук (на землі). Кінець товариші! Тримайтеся мужньо!

Офіцер. Бийте! Так! Так їх! По голові! По руках! Краще! Так! Пся кров! Хлоп має сім шкір! Бийте до сьомої! Так! Так! (Б'є нагайкою, вояки прикладами).

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

(Середина селянської, спанська прибраної хати. На стінах: польський орел, портрет Костюшка, Пілсудського, образ мати божої, в рямцях грамота колоніста. Є ще рушниця та револьвер).

Каська (всувається задом з сіней і на порозі свариться в сіни). А щоб ти більше не встав, та щоб ти не встав! Дай боже, аби застиг там, де лежиш! А щоб тебе грім з високого неба розбив! Щоб тобі ніколи радості не було, неробо ти один! (Входить, але відвертається і злобно плює на поріг). Тьфу! Та щоб тобі не було! (Скривилася і лівою рукою хватилася за плече). Ой-ой-ой-ой... (Стогне з болю, потім підходить до печі, бере в руки залізну лопату, що на ній приклеєна біла латка плястєру, оглядає її і стогне. Тихо входить Єнджиховський в повній зброї, пристає, оглядає Каську, потім на пальцях підходить і раптово ловить за плечі).

Єнджиховський. Г-у-у.

Каська (злякалася). Ай! (Випустила з рук лопатку). А щоб вас, пане Єнджиховський. Налякали...

Єнджих. (міцно пригортає до себе). Та невже?

Каська (скривилася болісно). Ой не тисніть болить.

Єнджих. Що болить?

Каська. Отут. (Показує на плече). Болить.

Ой болить. (Сідає на лаву).

Єнджих. Та що болить?

Каська. Подвигалася. Картоплю носила, бо мій дармоїд вилежується, щоб він спух...

Єнджих. (гладить її підборідок). Бідна Каська...

Каська. І розболіло отут. Рушитися не могла. Вчора поїхала до Заліщик до лікаря. І щоб їм лиха година, з тими лікарями. Кажуть „пройде, тільки оцю латку приложіть на лопатку“. Я й послухала. Прийшла додому і приложила. І думаєте допомогло? Щоб так помагало лікарям. Латка собі на лопатці, а мені таки болить...

Єнджих. І не помагає?

Каська. Та як помагає? Ви подивіться сами!

Єнджих. Подивитися? Ану, покажи!

Каська. Та он під піччю.

Єнджих. Як під піччю? (Здивований підходить, підносить залізну лопатку, дивиться на приклеєний плястер і вибухає голосним сміхом). А щоб тебе, Касько! Та не на цю лопатку, а на свою! Ха-ха-ха-ха! Ось тут! (Показує на плече). На свою, там, де болить. Ха-ха-ха. А щоб тебе... (Сміється).

Каська (відмахується руками і ображена та надута відвертається до вікна). Ай, ідіть собі!..

(Жандарм сміється. В снігах кашляє Ясько, потім входить заспаний, лінивий, часто витягається, позіхає).

Ясько. А-а-а! Пан Єнджиховський! Покірний слуга!

Єнджиховський (сміється). Ви, пане Яську, навчили б жінку, де в неї лопатка. Ха-ха-ха.

Ясько. Яка лопатка, пані тего?

Єнджих. Та лікар дав їй плястер на лопатку, а вона приліпила на залізну лопатку. Ха-ха-ха!

Ясько (розреготався). Ха-ха-ха!

Каська (зірвалася, кидається до чоловіка). А ти мовчи, бо... Ти неробе, дармоїде... Сид людяма казати! Пане Єнджиховський може ви щось йому скажете? В полі гние картопля, а він вилежується, халера. Ой, доля моя гірка і що мене за нечиста сила зв'язала з цим пся вірою!.. (Плаче).

Єнджих. О, пане Яську, не гарно. Ви людина військова, знаєте добре, як треба заходитися з жінкою, а ще з такою гарною, як ваша. Просто красуня, хоч на Бельведер посилай.

Ясько (позіхав і протягується). Дош на дворі, пані тего...

Єнджих. Ну, не можна ж так. Знаєте з воєнної практики, що по здобуттю фортеці, треба її в першу чергу забезпечити харчами. Так і з жінкою...

Ясько (махнув рукою). Ет! Ви, пане Єнджиховський, ще не були жонаті... Подождіть, пані тего...

Єнджих. Не знаю, може бути... Та-а-ак. Але мені час. Служба, пане Яську. Собача

служба. Дош, а я мушу. Що робити? Ну, будьте здорові, а ви, пані Касю, не беріть собі до серця так дуже. Пан Ясько не такий. (Відвертається). А все таки потішна історія з тою лопаткою... (Усміхаючись, виходить. Ясько вперто дивиться на жінку, що спёрта на вікно, плаче. Потім несміло підходить до неї).

Ясько. Касю.

Каська (мовчить).

Ясько. Касю-сю-сю!

Каська (раптово піднімає голову, Ясько боязко відступає назад).

Ясько. Хотів поцілувати, але... пані теґо...

Каська. Иди поцілуй, хай не кажу...

Ясько. Гм... Бачиш, Касю-сю-сю, я, як висулужений капрал легійонів, пані теґо, знаю, що поцілуй, це алярм, по якому ворог або починає наступ, або—піддається. Тому й хотів попробувати, пані теґо...

Каська (встає і відходить мовчки до печі, де й пораяється).

Ясько (сідає на лаву, позіхає). Сльота... сльота погана, пані теґо...

Каська. Пані теґо, горшком голову розіб'ю!..

Ясько. Кася, мовчи!

Каська. Ти мовчи!

Ясько. Мовчи, пані теґо, доки я добрий! (Простягається на лаві).

Каська. Лежи, лежи, а картопля хай гниє...

Ясько, Хай гниє, пані теґо. І мовчи! Мовчи, ти жандармська!..

Каська (обурюється, прискакує). А зогнив би ти, щоб з тебе капало, як з тої стріхи. І так-так! Я з жандармами! А з ким же? З тобою? І що мені зробиш? А ну? Я з панами, а ти з ким? Га?

Ясько. Касю, мовчи, пані теґо, бо так тебе впережу, що пам'ятатимеш до нових віників. Мовчи, прошу тебе, доки я лежу. Дай, відпочити, пані теґо.

Каська. Відпочити, пані теґо! Відпочив би ти, щоб більше не встав. Спав у другій хаті до полудня, а тепер прийшов сюди! Та ж гріх і сором людям сказати. Вийшла на двір, а ота хлопка Василина питає, чи пан Ясь дома. Кажу ні, в полі. А він вилежується. Змилуйся матко божа ченстоховська! Що це за чоловік—бог святий знає. Хотів бути паном—було держатися панів. А то пани—порвані штани! Щоб ти до вечора спух, як ота піч. Та щоб тебе халера вхопила, ти непотрібе, дармоїде..

Ясько (схопився обурений і сів). Не дозволю, пані теґо, так говорити! Бабо мовчи, бо я злий, як польський жандарм! Вислужений, пані теґо, капрал легіонів пана Пілсудського, маю на грудях хрести...

Каська. Щоб тобі хрест, та в головах..

Ясько (продовжує).. заслужив на це, щоб лежати. П'ять років боровся, як лев. П'ять років, пані теґо, не знав спочинку, тепер спочи-

ваю. Та-а-ак. Отак спочиваю, пані тего... (Лягає, хвилинку мовчить). Вислужений капрал польських легіонів, колоніст на „всходніх кресах“! Буду лежати, хай хлоп робить. Не хоче, пані тего, то пан Єнджиховський pomoже. Так, пані тего. Не позволю. Баби до горшків, а не до політики...

Каська. Буде тобі політика, як прийдуть вночі хлопи і вб'ють.

Ясько. Хай попробують. Не з тих, пані тего, щоб боятися. Билися не з хлопами і ви-йшли цілі...

Каська. А картопля гниє.

Ясько. Вислужений капрал польських легіонів на дощі мокнути не буде! Мок 5 літ, пані тего.

Каська. Пані тего, пані тего! Ти, пані тего, йди, як кожний хлоп в поле...

Ясько. Каська, я прошу тебе, пані тего, держати язик за зубами. Не забувай, хто...

Каська. І не буду держати!

Ясько. Наказую мовчати!

Каська. Жерти, то хоче і то по-панськи. Гуляш йому, карманатки, макакльомби і всяку халеру, а роботи нема! А щоб тебе божа сила тяжко скарала... Щоб...

Ясько. Каська, коли до мене говориш, то мовчи!

Каська. Тьфу!

Ясько. Пригадую собі, пані тего, як наш полк стояв раз на Волині. Осінь як тепер...

Каська. Ти знову про політику?

Ясько. Каська, це пані тего, не політика і ти навчися, що таке політика. Політика, то є так: Перше: Як у Варшаві вийде закон, щоб хлопів на „кресах“ відібрати землю і дати легіонерам. Друге: як пан Ясько зловить пана Єнджиховського з панею Каською і вдасть, що нічого не бачить, а пані Касці потім порухує ребра. Оце й політика.

Каська. Хоч здохни, а їсти не дам.

Ясько. Ну, Касю, тільки не так з фронту. В нас, пані тего, в ескадроні був хорунжий, що казав: Яську, як будеш мати жінку, то пам'ятай, пані тего, що біля неї треба ходити так само, як біля коня. Зноровиться, ти підійди, ласкаво поплещи, поцмокай і тоді напевно можеш робити, що захочеш. Хоч сідай, пані тего... (Сміється).

Каська. Ти договоришся сьогодні. Поплещу я тебе зараз... Ну-ну.

Василина (входить). Слава Ісусу!

Каська. На віки слава.

(Ясько миттю встав, присів за стіл і почав читати книжку).

Василина. Хай бог боронить, яка сльота.

Ясько. Сльота, Васирино, гние, пані тего, в полі картопля...

Василина. Ой гние, пане Ясю. А що ж там в світі нового, бачу читаєте...

Ясько. Політика, Васирино, не зрозумієте, пані тего...

Василина. Та куди мені! А чули нову політику?

Ясько. Не чув.

Василина. Та ж в Скибинцях пана Кранца вбили.

Ясько. Пана Кранца? Не може бути!

Каська. Змилуйся господи!

Ясько. Таки вбили на смерть?

Василина. Таки на смерть.

Ясько (встає, хилить голову). Честь і вічна пам'ять тобі пане сержанте 1-ої бригади. Шкода чоловіка, пані тего...

Каська. І хто вбив, Васирино?

Василина. Бог святий знає. Прийшли вночі, кажуть, якісь три, повечеряли, та й застрелили. Жінку пустили. Оце, кажуть, за колонію.

Каська. А що, Яську! Я не казала?

Ясько. Банда кресова! Хлоп, пані тего, хлоп!

Каська. Я не буде спату дома. Спи сам. Я, Василичко, до вас...

Ясько. Не позволю, пані тего. Присягала мені—спи, або... бери й мене з собою...

Каська. Ти ж, пані тего, вислужений капрал, не боїшся...

Ясько. Мовчи! (Ходить по кімнаті). Пан Кранц небіжчик. Сержант 1-ої бригади. Боевий сержант.

Каська. І вбили. Всіх вб'ють.

Василина. Вбили голубко. І що воно діється, бог один знає. (Мовчанка).

Ясько. Не дбає про нас, пані тего, наша Річ Посполіта. На „Кресах“ банди, а вони у Варшаві п'ють. Тут двори горять, наші люди вмирають, а вони... А ми, пані тего, на волоску висимо. Кепсько. Кепсько... Гм...

Єнджиховський (в сінях). А гей там, відчиніть!

Ясько (остовпів). А це хто?.. Не відчиняй!
Єнджиховський. Відчиніть!

Каська. Пан Єнджиховський... (Широко відчиняє двері).

(Входить Шеремета, Цепко і двоє повстанців. Всі мокрі, бліді, вимучені. За ними Єнджиховський з готовою до стрілу рушницею).

Єнджиховський (біля дверей). Пане Ясю, станьте на моє місце. Баби, вийдіть з хати!

Ясько (хватає сокиру). Псямаць! А хто такі, пані тего? Баби, вийдіть з хати! (Василина та Кася, оглядаючись на повстанців, виходять. Ясько стає біля порога, Єнджиховський виходить на середину, цілий час з наведеною рушницею).

Єнджих. Ближче підійдіть. (Повстанці підходять від дверей до печі). Та-а-ак. Хто такі? Ну, перший!

Цепко. Як бачите, люди.

Єнджих. Ти говори, що питаю...

Цепко. Що ж, ми собі просто робітники. Йдемо в Гусятин на заробітки. Чули, що можна заробити, так чомуби не піти...

Єнджих. А відки ви?

Шеремета. Я з Черновець. Працювали всі ми в Коломиї, потім в Городенці, а тепер йдемо в Гусятин.

Єнджих. Покажуйте ваші документи.

Цепко. Та які документи? Прості ми люди, рік цілий мандруємо від міста до міста і ніяких документів. Відки їх взяти?..

Єнджих. Пане Яську, перешукайте його!

Цепко. Та що в нас шукати, саме лахміття...

Ясько (підходить до Цепка). Ну, ну, тільки стій, пані теґо, тихо, а то... (Шукає, найшов револьвера). О! Пане Єнджиховський—револьвер!

Єнджих. А-а-а! Так ви такої роботи шукаєте? А ти хаме! Ти т-а-а-к? (Починає з усієї сили бити Цепка лівою рукою, бо в правій під пахою рушниця. Цепко відхиляється, але під сильним новим ударом нахилився до Єнджиховського).

Шеремета (вихватив з правої кешені револьвер і, міряючи в Єнджиховського, вистрелив в ту хвилину, коли Цепко наклонився вперед від удару. Цепко захитався, схопився за голову і впав).

Єнджих. Яську! (Багнетом пробиває руку Шереметі).

Ясько (з боку б'є сокирою Шеремету по голові, він падає. В ту хвилину один з повстанців з усієї сили потрунув Яська, що теж упав, і утікає на двір. Ясько вхопив руками за ноги другого повстанця, який падає на нього), Тримайте цього, пане Єнджиховський!

Єнджиховський. Тримайте, я біжу за тим, що утік.

Ясько (визволяється від повстанця, сідає на нього і ловить Єнджиховського за полу). Не йдіть, пані теґо, я сам не буду!

Єнджих. Давайте його руки.

Ясько (витагає руку повстанця, Єнджиховський заковує в кайдани).

Єнджих. Відтягніть далі!

Ясько (тягне по землі повстанця і кидає на краю сцени). Бандит! (Сильно копає його ногою).

Єнджих. А ці забиті?

Ясько (нахиляється до Цепка). Не дихає, здох, пані тего...

Єнджих. А цей? Що?

Ясько (нахиляється до Шеремети). Дихає.

Єнджих. Закувати! Руки сюди!

Ясько (піддержує руки Шеремети, Єнджиховський заковує). Ви, пане Єнджиховський, пробили йому руку. А я, пані тего, сокирою голову.

Єнджих. А ми живі? На мені крові нема?

Ясько. Ні, пані тего. А були в руках бандитів.

Єнджих. Були в руках. А що той? (Звертається до повстанця). Що бандит? (Копав його).

Ясько. Що ж робити з цими?

Єнджих. Покликати вїта, хай забере вбитого. А цих двох до Заліщик...

Ясько. Тьфу! І в моїй хаті. Хлопи не забудуть мені.

Єнджих. Не бійтеся. За вами—ми! (Шеремета застогнав і ворухнувся). Ворухнувся? (Нахиляється над Шереметою).

Ясько. Цсс! Відходить? А може притаївся, пся віра?

Єнджих. (копає Шеремету). А-ну, вставай! Чув!

Ш е р е м е т а (застогнав).

Є н д ж и х. Псякреф, хлоп! Скільки крові
стекло і не здох.

Я с ь к о. І не здохне. Хлоп, пані теґо—не
ми. В нас..

Є н д ж и х. (скидає шапку, витирає піт). Тяжка
служба, пане Яську.

Я с ь к о. Тяжка, пані теґо...

Є н д ж и х. Але буду я тепер сержантом,
чи ні?

Я с ь к о. Пане Єнджиховський! Більш, як
певно. Сержант і хрест заслуги, пані теґо.

Є н д ж и х. Ну, ну, дай боже. Тоді, пане
Яську, п'ємо як шевці!

(Шеремета ворохнувся і застогнав. Єнджиховський і
Ясько нахиляються над ним).

Я с ь к о. Жиє?

Є н д ж и х. Цссс...

(В зігнутій поставі стоять над ним).

З А В І С А.

ДІЯ П'ЯТА.

Подвір'я тюрми в Чорткові. Над ворітьми (праворуч) в овальній формі білий орел на червоному полі і під ним напис: „Okręgowy Sąd w Czortkowie“.

На сцені вусатий пан, ксьондз і пані.

Вусатий пан. Я не розумію, пане добродію, не розумію. Люди інтелігентні, з покінченими університетами, адвокати і боронять простих бандитів.

Пані. Страшно!

Ксьондз. Гайдамаки, пане професоре, гайдамаки! І вони такі ж бандити, тільки... Розумієте?

Вусатий пан. Знаю, знаю.

Ксьондз. А як домагаються всі хлопи школи! А хам все хамом.

Вусатий пан. О! Отче добродію, хлопіві не школи, а бука! Бука, пане добродію! Бука! Жандарма над ним, а не вчителя...

Пані. Іх, думаєте, всіх засудять на смерть?

Ксьондз. Без сумніву, всіх.

Вусатий пан. І пані будуть дивитися, як їх розстрілюватимуть?

Пані. Як же таку нагоду і пропустити? Обов'язково подивлюся. Цікаво дуже.

Ксьондз. Звичайно, цікаво.

Пані. Я прошу вас, млію, як побачу кров курки, але на цих бандитів подивлюся..

Ксьондз. А кажуть той убитий Цепко був дуже відважний.

Пані. Головний командир був!

Вусатий пан. Шкода, що там його вбили. Тут цікавіше...

Ксьондз. А жандарм Єнджиховський! Йому б відзначення...

Пані. Мій чоловік казав, що він вже сержантом.

Ксьондз. Це по заслuzі...

Графиня (ціла в чорному, швидко входить з вулиці). Ще не скінчили?

Вусатий пан. Ні, ясновельможна. Перерва. Суд радить...

Графиня. А-ах! Як все це довго...

Вусатий пан. Не довго чекати вже, ясновельможна. Зараз прочитають присуд...

Графиня. Мушу бачити їх. Хочу сказати... (Закриває хусткою очі). Сина могого...

Ксьондз. Прошу, ясновельможної, спокійно. Господь бог видасть справедливу кару... (З кімнат суду голосні оклики і оплески).

Грубий пан (вибігає з суду). Тільки двох на смерть! Скандал!

Вусатий пан. Тільки двох? Нас зовсім не боронять. Тільки двох!

Грубий пан. Звичайно, хлопи будуть гуляти.

Ксьондз. Що їм за біда! Скільки вибили людей, знищили маєтків, і тільки двох—на смерть! (Дивується, здвигує плечима).

Грубий пан (обурено). Ні! Це просто сором! (Глянув вбік). Ідуть! Ідуть!

(З суду виходить двоє озброєних воївків з офіцером на чолі, за ними сковані шестеро повстанців. Воївки й повстанці виходять ліворуч. Гурт панів став збоку, перешіптується, показує на заарештованих. За хвилину виходить закований, побитий Мельничук і з перев'язаною рукою і головою Шеремета, за ними адвокат і два озброєні воївки).

Мельничук (до Петра). Я й не чекав нічого іншого. Смерть.

Графиня (підходить до нього і просто в очі). За мого сина!

Мельничук (нехотя пристанув і ліниво повертаючи голову, іронічно). Дуже дешева помста, графине!

Графиня. А-а-а-а! (Падає на руки двох панів, що відводять її в кут на лавку).

Мельничук (до адвоката). А газет зі Львова не привезли?

Адвокат. Є вчорашня.

Мельничук. Дайте, будь ласка, а то давно читав.

(Обидва виходять з адвокатом на середину сцени. За ними постійно стоять два озброєні воївки. Гурт панів в глибині сцени насторожено слухає розмови повстанців і час від часу перешіптується між собою).

Адвокат (подав газету). Ви обидва такі спокійні, як би нічого не було...

Мельничук. Нічого й не сталося. Засуджені на смерть? Що ж—це тільки довершений факт, на який ми від кількох років кожної хвилини готові! Дурниця!..

Шеремета (більше задуманий цілий час). Що там смерть! Боротися тяжче, ніж умирати.

Мельничук. Сміливо вмирати—може багато людей, але сміливо жити і боротися, не багато...

Адвокат. Це правда.

Шеремета. Аж тут знайшла нас... смерть...

Адвокат. Напишете може листи до рідні і товаришів?

Мельничук (що проглядає газету). Напишемо, звичайно.

Адвокат (дивиться на годинника). Пів години часу.

Шеремета. Мене мучить смерть дорогого Цепка. Я вбив його...

Адвокат. Ви ж не хотіли.

Шеремета. Так. Я думав рятувати його. І нещастя хотіло, що поціливі не жандарма, а його...

Адвокат. Сталося...

Шеремета. Один момент, і дорогий Іван був мертвий. А-а-ах! Хто знає, чи не були б ми врятовані, як би я вбив був того панського льокая...

Адвокат. Сталося, товаришу...

Шеремета. Так, сталося. Ех! Все одно. Смерть скрізь однакова. За пів години і нас не буде...

Мельничук. За пів години. Довго ще... А я прекрасно почував себе. Повірте, що хочу сміятися, реготати, як малий хлопчик.— Подумайте. Точно означена півгодина—30 хвилин. І потім обов'язково кінець. Найменшої надії на зміну. Смерть—тільки певна, неблаганна смерть! Ось ми знаємо, що рівно 30 хвилин ми будемо ще думати, говорити, сміятися, дивитися на всіх. А потім—ніч. Кулька в чоло або в груди—і готово. І знаєте, чому мені так весело, а не сумно? Бо я свідомий, що нема ніякого іншого виходу. Нема способу, щоб продовжити тих дурних 30 хвилин життя. Неминуча смерть—ось зміст цілий. А ті панки так з острахом дивляться на нас. (Півповертається до гурту). Бо вони—не здібні на це. За спиною війська і жандармів, вони знущаються над безборонним людом, але стати до одвертої боротьби в них нема відваги. П'явки і більш нічого... (Гурт з острахом дивиться). Не радійте дешевенькі пани, що нас убивають. Нас ніхто не вб'є. Ми, не ми,—а невмируща ідея! Наша вихідна, початкова мета— гине, але залишається вічною кінцева мета. І вона буде жити, мусить жити! Поневолені трудящі маси таки переможуть і чим більше будуть стріляти їх, тим швидше вони поростуть в пір'я і зміцніють.

Сержант (підходить). Прийшов священник, щоб висповідати вас. Зайдіть в келію.

Мельничук. Скажіть йому, що він забувся і не туди попав.

Шеремета. Ніякої сповіді ми не потребуємо.

Сержант. (Здвигнув плечима). Я перекажу. (Відходить).

Адвокат. Ви хотіли написати ще листи...

Мельничук. Ах правда, я й забув. Так хіба підемо? Даймо змогу цим панкам поговорити, а то скупчились як ворони.

Шеремета. Боюся тільки, що приїде хто з рідних. Я дуже не хотів би зустрічатися з ними...

Адвокат. Як не приїхали досі,—то певно не приїдуть. А нам час іти.

Мельничук. Ходім. (Обидва з адвокатом виходять ліворуч, за ними два вояки).

Пані. Чули? То не люди, то... я не знаю.

Вусатий пан. Що їм смерть! Пів години жити, а вони газету читають!

Піп. А каналії не вірять в бога!

Грубий пан. Ну, щоб вони ще в бога вірили?

Графиня (На лавці під стіною. На її голос гурт звертає увагу і оточує її). Як були в мене, то ці два тільки сиділи і говорили. Один мабуть той, що вбитий, щось розказував, а Мельничук тільки посміхався. Страшний такий. Моя Зося до сьогодні бачить його на кожному

кроці, а вже увечорі закриває голову подушками.

Пані. Так дуже боїться?

Графиня. Страшно. І як не боятися такого? В нього ні серця, ані... Славка застрелили, як... (Плаче). Ох, боже! Змилуйся!..

Пані. А дуже знущалися над вами, вельможна пані?

Графиня. Страшно. Страшно, хоч нікого не рушили й рукою. Чоловіків постріляли, нас пустили. Сміялися дуже над нами...

Пані. Але не били?

Графиня. Та краще, якби вбили. Що мені... (Плаче, гурт ніяково переглядається).

Ксьондз (з боку). Трагедія, а не життя!

Пані (вбік). Як мені жаль її дуже.

Голос за сценою. Куди? Куди лізеш?

Другий голос. Пусти, вона до сина.

Входить мати Шеремети, селянка, з клунком у руці, перелякана, оглядається по панах. За нею сержант).

Мати. Ласкаві панове, не бачили мого сина? (Пани зацікавлено дивляться і підходять до неї).

Сержант. Кого?

Мати. Сина, Петра.

Сержант. А де ж він?

Мати (із скривленим від плачу лицем). Кадали тут...

Сержант. Ні, жінко, ви не сюди попали. Бачите, що це суд.

Мати. Він же в суді, судять бідного...

Сержант. А як зветься?

Мати. Петро, Петро. Петро Шеремета.

В гурті. А-а-а-а...

Сержант (задумався, потім глянув на гурт, як би шукаючи поради). Не знаю. Розпитаю.

Мати. Будьте такі добрі, паноньку ласкавий. Найдіть, голубчику. Я йому білого хлібця і масла принесла, голодний напевно. От бідна моя голівонька... (Сержант відходить, мати плаче, потім з довір'ям говорить до панів). Таке горе, панове! За пусто-дурно дитину мучать. Він же в мене сокіл ясний, тихий, як голубка. А його судять... І за віщо?

Графиня (встає з лавки із злющим обличчям стає перед матір'ю). Ви до сина?

Мати. До сина, пані. До Петра. Нещастя велике, кажуть замкнений в криміналі, суд буде. П'ять літ не бачила його...

Графиня (прикусує губи). А де ж мій син?

Мати (не розуміє). Не знаю, пані. Мій тут бідний...

Графиня (підступає до неї). Мій син, кажи де мій син?

Мати (оглянувшись по гуртові). Пані ласкава, не знаю.

Графиня. Убив твій бандит, Петро!

Мати (здрігнулась). Як кажете, пані? Петро убитий?

Графиня. Твій Петро убив мого сина...

Мати (крізь сльози). Убив сина? Вашого сина? Убив пана?...

Графиня. Сина віддай мені! Чуєш!? (Трясе матір за ремена). Сина мені віддай, одинака! Він убив його—а ти родила на світ душогубця.

Мати (крізь сльози). І мій Петро... мій Петро з тими, що вбивають панів... За нашу тяжку бідняцьку долю... Мій... Пе...тро...

Графиня. Якби не ти, мій син жив би. (Трясе). Віддай! Віддай!

Мати. Петре! (Хилиться на землю й плаче).

Графиня. Уб'ють і твого, уб'ють! За мого—твого! (Хапається в розпуці за голову). Ох ти проклятуша хлопко!

Мати (на землі в риданнях). Петре! Петрусю!

Вусатий пан (піддержує графиню): Вельможна пані, заспокойтеся...

Ксьондз. Не можна так розстроюватися через дурну хлопку.

Адвокат (входить з сержантом. Підходить до матері, нахилиється над нею). Це ви приїхали до Петра Шеремети?

Мати (піднімається на коліна). Я... я... де ж він?

Адвокат. Ви його зараз бачити не можете, аж увечері. Ввечері випустять його, я адвокат. Йдіть з цим паном і почекайте з ним в місті. Йдіть...

Мати. Я не піду, не піду хоч убийте. Паночку, п'ять літ не бачила його. Він бідний може голодний, може зажурений.. Потішити хочу. Тут і хлібець білий, і масло, і яблука

з нашого садку. Пане, дозвольте бачити його...
(Цілує руку адвокатові).

Адвокат. Ну добре, йдіть з цим паном і чекайте за брамою... Ну, йдіть. (Піднімає її).
Йдіть з ними. Та-а-к. Поволеньки...

Мати. Не побачу я його більше, не побачу... Ляже за нашу бідняцьку долю... (Встає, плаче гірко. За сценою голос військової сурми).

Адвокат (бере її під руку). Ну ходім. Побачите його ввечері, не журіться. Все буде добре, тільки не плачте. Побачите.

Мати (йде за ним в браму). Дитино моя, горенько моє. Чи на це я ночами не спала, чи на це тяжко працювала, щоби над тобою так знущалися... Петре, Петре, що з тобою, дитино? Петрусю!.. (Виходить адвокат із сержантом).

Ксьондз. Він їй не покаже сина, це факт.

Пані. Матері не хоче бачити. От, бан-
дит!

Сержант (входить). Панство, прошу вийти з подвір'я, зараз буде переведено ексекуцію. Прошу панство і...

Ксьондз. Хіба ж нам не можна дивитися?

Молода пані. Нам дозволили!

Графиня (на лавці). Я нікуди не піду.

Сержант. Але ж я прошу відступити далше в подвір'я. Дивитися можна здалека. Прошу панства! Там, під паркан. Прошу!

(Гурт поволі виходить ліворуч).

Офіцер (входять з витягнуеною шаблею. Чути, як за сценою марширує військо). Сій! (Тиша. Офіцер від судового муру відмірює кроки. До вояків за сценою). Кругом! (Стає на краю сцени ліворуч і чекає).

Мельничук и Шеремета (з розкованими руками виходять, за ними адвокат).

Мельничук. Значить кінець, Петре. Тридцять хвилин скінчилося. (Шеремета похилив голову). Не журися, друже. Що там смерть? Кожний умре...

Шеремета. Я не про це. Жаль матері старої, батька, братів... Т-а-а-ак... (До адвоката). Шурі перешліть хутко листа, вона бідна, чекає мене на радянській Україні.

Адвокат. Все буде виконано завтра.

Шеремета. Як дивно—„завтра“. Воно вже не наше. Все буде завтра, як сьогодні. І сонце, і люди, і ці вояки, тільки не буде нас...

Мельничук. Не треба, Петре. Не треба...

Шеремета. Я нічого, так якось... Який сьогодні день? 11-го листопада 1922 року. Останній наш день...

Мельничук. Нас називають бандитами, розбійниками. Щасливий той народ, що має більше таких „бандитів“!..

Офіцер (підходить). Я мушу починати. Кінчить балачки!

Шеремета. Уже? Ну, так, уже. Прощай, Степане!

Мельничук. Прощай, вірний товаришу! (Тиснуть руки). Значить, кінець. Історія нашої дванадцятки через кілька хвилин буде закінчена. Нічого. Нічого, Петре. Прощай, любий. Все одно ляжемо в одну могилу, як рідні брати. І я вірю, що недалекий той час, як нас відвідають вільні трудові маси з морем червоних прапорів. Тому сміюся з смерти. (Довго цілуються). Не страшно тобі вмирати?

Шеремета. Ні, Степанку, я спокійний. Але час. Прощай ще раз. (Цілюються).

Офіцер. Станьте під мур, я зав'яжу очі.

Шеремета. Не треба. Я можу сміливо дивитися смерті в очі.

Офіцер. Як хочете. (Відходить вбік і на краю сцени ліворуч стає спиною до глядачів).

Шеремета (до адвоката). І з вами прощаюся та дякую за всю поміч. (Цілюються). Товаришам передайте, хай ідуть нашою дорогою. Хай і вони так легко вмирають за бідний народ, як ми. Хай ненавидять пана, бо пан серця не має. Пан живе коштом слабого. Згадайте нас у вільній робітничо-селянській радянській Галичині.

Адвокат. Все перекажу. Прощайте! (Тисне руку).

Офіцер (командує). До стрілу готовсь!

Шеремета (йде праворуч під мур, але пристанув, повернувся до адвоката). А мамі... ви самі знаєте... я не можу... (Став, випростався. Мельничук і адвокат стоять на лівому боці, близько офіцера).

Мельничук. Рівно Петре, як перед ку-
рінем! Так! По тобі я. Прощай ще раз!

Шеремета (кричить). Хай живе рево-
люція!

Мельничук. Хай живе!

Офіцер (командує). Змір!

Шеремета. Хай живе радянська Україна
(Розірвав на грудях сорочку). Стріляй!

Офіцер (підняв другу шаблю). Стріль!

(Залунали постріли. За сценою короткий крик пань. Ше-
ремета впав.)

Мельничук. А тепер я. (До адвоката). Ну,
бажаю вам всього кращого і дякую вам за
все. (Тисне руку). Перекажіть всім нашим ро-
бітникам і селянам, товаришам і рідним, що
моїм останнім бажанням було, щоби вони до-
жили того дня, коли на світі загине насиль-
ство зброї і суспільна несправедливість, а за-
панує правда, воля і рівність, за які кладемо
свої голови.

Адвокат. Перекажу. Все перекажу. (Ці-
лує Мельничука).

Офіцер. До стрілу готовсь!

Мельничук (підходить до тіла Шеремети, хви-
лину дивиться, потім випростовується і з усієї сили по-
чинає співати):

Повстаньте, гнані і голодні,
Робітники усіх країв,
Як у вулкановій безодні,
В серцях у нас клопоче гнів...

Офіцер. Змір!
Мельничук.

Ми всіх катів зітрем на порох.
Повстань же військо злидарів..
Все що...

Офіцер. Стріль!

(Постріли. Адвокат затулив обличчя руками. Мельничук упав).

ЗАВІСА.

Написано в березні 1923 р.

ІНШІ ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ М. ІРЧАНА

Підземна Галичина. Драма на 5 дій.
Третє виправлене видання Д. В. У.
1930 року.

Родина Щіткарів (Гази). Драма на
4 дії. П'яте виправлене видання Д. В. У.
1930 року.

Радій. Драма з життя американського
пролетаріату на 4 дії. Д. В. У. 1930 року.

П'єси ці можна замовляти тільки через
книгарні Д. В. У. та Книгоспілки.

НБ ПНУС

268235